

Konflikt og geografi

Gestaltning og forhandling af 'rum' blandt unge i Israel

Anders Høg Hansen

anders.hog-hansen@k3.mah.se

Konst, Kultur och Kommunikation, Malmö Högskola

Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.

Abstract

Denne artikel belyser gestaltning og forhandling af rum, geografi og identitet blandt unge jøder og palæstinensiske arabere i alternative uddannelsesprojekter i Israel. Med eksempler fra interviews og observationer i korterevarende projekter for gymnasieelever på NGO-centret *Givat Haviva* diskuterer jeg hvordan, og hvorvidt, forskellige pædagogiske aktiviteter og arrangerede kommunikationssituationer – som kortlægninger af hjemmet, identitets-spil, tegning og diskussion af nationale gestalter, politisk simulation og foto-associationsspil – fungerer som civile afsøgninger og bevidstheds-skabende processer i en konflikt, som de unge ikke selv kan løse. Eksempler på hvordan de unge konkret forholder sig til og omgås projekternes officielle dagsorden er også inddraget. I diskussionen anvendes såvel kulturteoretiske og geografiske problematiseringer omkring *tredje rum* og *bricoleurens taktik* (Bhabha, 1994, Hebdige, 1979, de Certeau 1984) sammenholdt med konflikteoretiske perspektiver om blandt andet individ- og gruppe-perspektiver i projekternes mødestruktur (Halabi, 2001).

Indledning

Jeg vil i denne artikel illustrere og diskutere, hvordan forskellige typer af gestaltning og forhandling af rum og geografi kan fungere som konflikthåndtering og afsøgning af identitet.

Jeg tager udgangspunkt i nogle konkrete, arrangerede kommunikationssituationer i alternative uddannelsesprojekter i Israel, hvor gymnasieklasser sammen med vejledere¹ arbejder med Israel-Palæstina konflikten i en 2–3 dage. Uddannelsesprojekterne, jeg bringer eksempler fra, finder sted hos *Givat Haviva*² – en NGO der via kunst, kurser og seminarer søger at bygge bro mellem, groft sagt, to adskilte befolkningsgrupper og skolesystemer. *Givat Haviva* ligger i det centrale Israel. Staten Israel, ikke medregnet Gazastriben og Vestbredden, bebos af ca. 80 procent jøder og 20 palæstinensiske arabere med israelsk statsborgerskab³.

Materialet i denne artikel er et udpluk af, og en diskussion af, empirien i min phd (Høg Hansen, 2003), som først og fremmest er baseret på engelsksprogede interviews og

---

1 Jeg anvender her ordet *vejleder* for Givat Havivas engelsksprogede betegnelse *facilitator*. Ordet *moderator* er også anvendt i nogle engelske oversættelser, eller *hjælpere* i tråd med for eksempel tanker om *stilladsering*, på engelsk *scaffolding*. Brumer, 1986, Bjørnshave og Christiansen, 2001. En kritisk vurdering af de teoretiske udgangspunkter, hvor Paolo Freire er toneangivende (jvf. Hassan, eget interview, i Høg Hansen, 2003), falder uden for denne artikel.

2 *Givat Haviva* blev etableret i 1949, året efter staten Israels oprettelse. Organisationen tog navn efter jøden *Haviva Reik*, der omkom under krigen. *Givat* er det hebraiske ord for en lille bakke.

3 Stærke skel går gennem Israels befolkning både hvad angår etnicitet og religion. Jøderne kan deles op i hhv. *mizrachi*, orientalske, og *ashkenazi*, europæiske, jøder, og i sidstnævnte kan man også placere den store gruppe af russere, der er kommet til efter murens fald. Inden for begge disse grupper findes såvel ortodokse såvel som ikke-religiøse grupperinger. Hos araberne er der en stærk overvægt af muslimer, med nogle få procent kristne og drusere. Høg Hansen, 2003, Hiro, 1996, Grossman, 1993.

tekstanalyser af uddannelsesdokumenter og workshop-beskrivelser. Sekundært har jeg foretaget observationer under workshops. Mit arabisk er ikke godt nok til at kunne følge tale. Observationerne var derfor lagt an som en slags blind etnografi med fokus på andre sprog end det verbale. I pauserne fik jeg oversat og opsummeret samtaler af vejledere, og enkelte tilfælde også studerende. Både arrangører og deltagere var til at begynde med en anelse forvirrede ved min tilstedeværelse i hjørnet. En af vejlederne nævnte, at det faktisk at jeg ikke forstod, hvad de sagde, gjorde at de kunne tale frit, og at jeg da ikke forstyrrede dynamikken i samtalerne. Kun i få tilfælde, særligt i smågrupper, begyndte talen at brydes og blikkene at flakke mellem de unge og så mig, snushanen. I disse tilfælde forlod jeg rummet.

Der var både fordele og ulemper ved dette vilkår, som blev til en slags metode. Det fungerede både som filter og som opmærksomhedsskaber: én type sprog bliver siet bort, mens andre, de ikke-verbale, trådte klarere frem. Ikke uvæsentligt var det, at mit handicap gav adgang og tillod mig at være tilstede så godt som uforstyrrende. Jeg kunne også kompensere for handicappet ved at støtte mig til samtaler med vejlederne i pauserne, hvor jeg fik et kort resume af samtaleemnerne.

Givat Haviva har en lang række kortere og længerevarende projekter hvor jøder og arabere sammen eller hver for sig *bearbejder* kulturelle, sociale og politiske forhold i regionen. Selve ordvalget her er vanskeligt, jvf. kursivering. Centrene som arrangerer de konkrete projekter har fået deres navne i perioder, hvor en eksplicit konfliktbehandlende tilgang til arbejdet var fraværende eller i det mindste nedtonet. Hos Givat Haviva hedder centret, for eksempel, *Jewish-Arab Center for Peace*, men en anden større organisation i feltet den jødisk-arabiske landsby *Neve Shalom/Wahat al-salam* er kaldet *School for Peace*. Jeg foretrækker, at anvende begrebet konflikt-uddannelse efter det engelske *conflict education*, til nød freds- og konfliktuddannelse, inspireret til dels af en række vejlederes udtalelser, nemlig den at projekterne ikke er til for at løse konflikten eller konflikterne, ej heller for at gemme dem væk – men for at bearbejde dem, og samtidig drøfte mulighederne for fred⁴.

Projektet jeg bringer eksempler fra i denne artikel er kaldet *Face to Face*. Et projekt for gymnasieklasser, hvor en jødisk og en arabisk israelsk klasse mødes i et par dage hos Givat Haviva. En række aktiviteter finder sted i såvel store grupper, såvel som i mindre workshops for cirka 16 personer, hvor der tilstræbes et nogenlunde lige antal arabere og jøder. I alle sessions er minimum en arabisk og jødisk vejleder tilstede som tovholder for aktivitetens afvikling. De arabiske vejledere agerer også ofte som oversættere, i tilfælde af at araberne benytter sig af tilbuddet om at tale arabisk, frem for deres andetsprog hebraisk. Jøderne forstår meget lidt arabisk.

Gestaltning og forhandling af rum og identitet

Kortlægning af hjemmet. Skabelse af et 'tredje rum'?

To små grupper af henholdsvis arabere og jøder sidder adskilt på gulvet i et lille klasselokale med et stort stykke pap og tusch i alle farver. De skal udtrykke *hjem* i tegning. Der er ganske frie regler. De kan lave modernistiske kortlægninger i traditionel kartografisk forstand, eller mere 'poetiske' og ekspressive kortlægninger om de vil. Jøderne tager udgangspunkt i en regional kortlægning af området syd for Galilee søen, hvor alle de studerende kommer fra. Regionen er afbilledet med Galilee søen og mange sirligt aftegnede nybyggerhuse med røde tagsten – en tydelig markør af landsbyers og huses jødiske karakter. En enkel kaktus er placeret i forstørret format. Det israelske flag med *David*-stjernen er har også fundet plads på

---

4 For en kritisk vurdering af feltet for freds- og konflikt-uddannelse i Israel, se for eksempel Ilan Gur-Ze'ev, 2001. Rabah Halabi og Nava Sonnenschein, to toneangivende vejledere og projekt-organisatorer fra *School for Peace*, har i 2004 også publiceret en artikel om de såkaldte encounter-projekter behandlet i denne artikel, dvs. en tilsvarende model.

kortet i stort format. Grænsen til Jordan er klart markeret. Hos palæstinenserne, som også kommer fra det nordlige Israel markeres bjerge og træer tydeligt, mens et minikort af hele regionen Israel-Palæstina er inddraget uden grænsedragning mellem territorier og Israel. Husene har ikke røde tage. Det nordøstlige Israels bjergrige karakter er portrætteret.

De to grupper viser siden kortene til hinanden. Derefter beder vejlederne de studerende om at kreere et tredje kort. En arabisk pige hiver straks en ny stor karton frem, ivrig efter at skabe noget nyt, men vejlederne standser hende og forklarer, at fortiden og værdierne må bringes med og kombineres i et tredje kort. Der skal altså klippes, vælges ud, fra de gamle tegninger. Alle studerende er nu samlet om det tredje kort i heftig diskussion, på såvel hebraisk og arabisk, med plads til vejlederes oversættelse. Araberne taler og forstår hebraisk, mens jøderne taler og skriver mindre arabisk end jeg gør, selvom de er blevet introduceret til arabisk i skolen. Det nye kort tager langsomt form i en 'cut and paste' fra de gamle kort. Denne ny-konfiguration kan siges at være baseret på inkorporering af fortid i form af *tradition* frem for *translation* kunne man sige med Bhabha's ord (Robins i Corner, red, 1991). Dvs. en overførsel eller transport af det eksisterende – hvad enten det er ægte eller forestillet – snarere end en nyformuleret, 'translativ' *re-konfiguration*? (i Ricoeursk forstand, 1983). På den anden side er der jo tale om en ny konstellation, en ny situation og dermed et nyt kort. Det er en kludetæppe-gestaltning af identitet som medtager flertydighed og mangesidighed, eller i det mindste 'en andens' billede af verden og hjemmet. Heterogen, kompleks, men ikke nødvendigvis usammenhængende (Pieterse, 2001), en forhandlet hybrid a la Bhabha's *third space* (1990 og 1994)?

I det nye tredje kort er Galilee søen placeret centralt. Uden tvivl et naturområde af værdi for alle tilstedeværende i regionen. Et udpluk af de arabiske huse tegnet i sort, samt de jødiske huse med de karakteristiske røde tagsten er også med. Træer og buske er klippet med ind. Kortet ligner et påtvunget sammenklip. Her sætter de pædagogiske retningslinjer måske en unødvendig begrænsning. De studerende har integreret de værdier og den hjemlighed i området som de har gestaltet, men hvorfor får de ikke også lov til at konstruere noget nyt i fællesskab?

'Nationale' gestalter. Fra stereotyper til repræsentation?

En yderligere tegneaktivitet finder også sted. Igen en aktivitet som begynder med det unationale – dvs. jøder og arabere arbejder hver for sig – og udvikles til et samarbejde. Her skal hver gruppe give et bud på karakterer eller gestalter i den anden lejr. Hvordan ser menneskene ud? Hvordan er de klædt? Hvad gør de? Araberne tegner jødiske soldater, ortodokse mænd i sort, og letpåkledte piger, mens jøderne tegner stenkastende terrorister og kvinder iført slør. Tegningerne er ikke overraskende stereotyper, der så ikke desto mindre danner udgangspunkt for en diskussion mellem grupperne om hvordan 'vi' er og ser 'de andre'. Langsomt udfoldes en proces, der har til hensigt at flytte fokus fra *stereotyp* til *repræsentation*, kunne man sige via Stuart Halls tilgang til disse to begreber (1997). Her er *stereotypen* forstået som en karakter reduceret og forenklet – sat i relation som modpol til en anden stereotyp. *Repræsentationen* sætter identitet i udvikling, og understreger skabelse og kreativitet. Formålet med aktiviteten er at eksplicitere de forfrosne billeder af 'den anden'. De orientalske og occidentale typetegninger bliver problematiseret i diskussion, og ikke mindst via de studerendes fysiske tilstedeværen – slående eksempler på hvordan 'den anden' virkelig er. Selvom der er små forskelle, såsom *hijab* hos nogle af de arabiske piger, er der mange ligheder i form af blå jeans, Nike-logos og mobiltelefoner hos såvel de jødiske som de arabiske unge.

Identitetskort på gulvet. Identiteters 'spillebrikker'?

Næste eksempel er fra en aktivitet med store brikker eller kort med en identitet påskrevet. I alt 16 kort med et navn bliver spredt på gulvet. Mit arabisk er godt nok til, at jeg kan læse ordene. Her står ashkenazi, mizrachi (dvs. hhv. europæisk eller orientalsk jøde), jødisk, israelsk, arabisk, palæstinensisk, muslim, kristen, druser, religiøs, ikke-religiøs, zionist, teenager, menneske, pige, og dreng. Dvs. et bud på en række komponenter i en identitet. De studerende skal nu vælge tre. I én workshop var *menneske* og *teenager* blandt favoritterne. I en anden workshop valgte de studerende fortrinsvis nationale og religiøse komponenter. Aktiviteten er baseret på en ide om *identitet* som lag af mere eller mindre signifikante identifikationer og tilhørsforhold, som alt efter konteksten kan aftegnes centralt som brikker i identiteten eller placeres perifert. De studerende får et indblik i hvilke mønstre af identitet, der ligger i de to grupper, såvel som i de enkelte mennesker.

Foto association og politisk simulation. Konfliktens steder og forhandling?

I disse encounter workshops råder arrangørerne over en liste af typiske aktiviteter, som de kan vælge iblandt og variere lidt fra gang til gang. Blandt de andre ingredienser i disse workshops er en fotoaktivitet, hvor en række sort-hvid fotos spredes ud på et lærred. Hver foto har deres tematik. Nogle fotos repræsenterer fredfyldte situationer og steder, mens andre portrætterer krigs- og konfliktsituationer og -rum. De studerende skal her diskutere hvilke fotos, de føler sig stærkest forbundet til. Endelig indeholder projekterne ofte politiske simulationsspil, hvor de studerende forhandler Jerusalem, vandressourcer, grænser, kommunale og regionale ressourcemæssige problematikker i Israel. Man søger her at indplacere palæstinenserne i en simulation, der realistisk afspejler deres underlegenhed i forhold til makrorealiteten. Det vil sige de civile interaktioner der her fungerer som mikroniveuaets ny-gestaltning af makroniveauernes forfejlede forhandlinger, tager også til dels hensyn til jødisk dominerede myndigheder og lovgivning. I følge Halabi (2001) så tegner der sig et billede af, at jøderne her oplever, at araberne stiller store krav. Jøderne billede af dem selv som tolerante og dialogvenlige sættes på prøve blandt unge *palæstinensiske* israelere, der anerkender Israel, men ikke statens jødiskhed.

Uden for programmet. Regionens magtspil gestaltet?

Det sidste eksempel jeg vil trække frem er en hændelse, der finder sted uden for den arrangerede pædagogiske ramme. Det er en form for improviseret gestaltning af makrorealiteten, kan man sige. Den jødiske gruppe vender tilbage til klasselokalet efter en pause endnu ikke er forbi. Deltagerne var før pausen placeret i hver deres halvcirkel over for hverandre, dvs. gruppe mod gruppe, jøder samlet over for samlingen af arabere. Der er i denne workshop lidt færre arabere end jøder, til trods for at arrangørerne tilstræber et lige deltagerantal. Man vil undgå at lave det til et majoritet vs. minoritetsmøde. Dette skal nok vise sig i forholdet mellem grupperne i øvrigt. Det vil sige den magtforhold bliver altid spillet ud på den ene eller den anden måde.

Mens jeg sidder og venter spændt i hjørnet, indtager jøderne andre pladser end før pausen. De spreder sig, deler sig over hele cirklen. Da araberne kommer ind til tiden, placerer de sig usikkert og lidt forvirrede på de tilbageværende pladser, nu ikke som enhed, da det ikke er muligt, men adskilt i enklaver eller enkeltvis.

Før pausen havde araberne i diskussionen tydeligvis demonstreret samling af tropperne, og nogle af jøderne har så udtænkt et modtræk. Blandt den jødiske gruppe er der enkelte halvrebeller, som kritiserer Israels politik og placerer sig holdningsmæssigt imødekommende

over for arabiske synspunkter. Det kan de lettere tillade sig som majoritet, men nogle jøder tænker så, at den interne splittelse også kan udnyttes⁵.

Jøderne spejlede realiteterne i deres handling, ved at sprede den arabiske gruppe og forsøge at slå hul på arabisk samhørighed og enighed. Hos Israels centralbureau for statistik er araberne delt op i minoriteter, såsom kristne, muslimer og drusere. Judaiseringen af Galilee med strategisk placerede jødiske byer er, fra politikernes side, et forsøg på at slå huller i det arabisk-prægede nordøst Israel (Rabinowitz, 1998). Ligeså er landsbyerne med bosættere et forsøg på at enklavisere Vestbredden i et slags kontrol-matrix (Halper, 2000). Endelig er begrænsningen af beduiners bevægelsesfrihed i Negev i særligt arrangerede småbyer også en geografisk kontrol-strategi (Abu-Saad, 2000). En forenet arabisk gruppe, oven i købet som *palæstinensiske* israelere, og kun israelere sekundært, er en stærkere markering af en position som *den anden* indenfor (the other within), forbundet med palæstinenserne i territorierne.

Et andet eksempel på social bemægtigelse og selv-ankendelse (Freire, 1996) i rummet er arabernes insisteren på at forlade stedmodertungen hebraisk ved at anvende arabisk i workshoppen. Dette sker ikke altid fra begyndelsen, selvom disse workshops normalt indledes på arabisk, og dernæst hebraisk af vejlederne, med det formål af vende magtrealiteten på hovedet (Halabi, 2001, Rustin, 1999). Først op af dagen begynder araberne at insistere på at tale arabisk og benytte sig af tilbuddet om oversættelse af den tilstedeværende arabiske vejleder. De jødiske vejledere kan normalt ikke arabisk (jvf. div. interviews, Høg Hansen, 2003). Deltagerne er fra start blevet orienteret om muligheden for oversættelse. Men for jøderne er de nye lyde en trussel. Det er den svages stærke *taktik* (de Certeau, 1984, forklares senere) som understregning af identitet lig modstand⁶. Staten Israel er ikke blot jødisk-hebraisk israelisk. Den er også arabisk.

Kontekst

Inden jeg runder af med en diskussion af projekterne og eksemplerne vil jeg kort knytte nogle bemærkninger til konteksten og de pædagogiske indgange til konflikthåndtering.

Givat Haviva – stedet hvor denne workshop fandt sted – er et landskendt center for sprog, kunst og uddannelse i det centrale Israel. Det voksede ud af kibbutzbevægelsen og har etableret sig som et af de overlevende og veletablerede alternative uddannelsescentre i landet, side om side med centeret *School for Peace* i landets eneste jødisk-arabiske landsby *Neve Shalom/Wahat al-salam*, nær Jerusalem. Særligt sidstnævnte center har op gennem 1980erne været toneangivende med at udvikle en model for møder mellem unge (encounters for youth), som løbende ændres og udvikles. Givat Havivas model er inspireret af denne.

Centrene har skabt pionerende metoder inden for konflikthåndtering ud over landets grænser, hvilket også har resulteret i en del ny research inden for de sidste 10 år af denne type centres projekter.⁷ Kort fortalt har projekterne flyttet sig fra at fokusere på et møde mellem individer, til et møde mellem to nationale grupper (Hewstone and Brown, 1986)⁸. De har fået

---

5 Göran Bolin (kommentator ved konferencepærsentation af denne artikel), anførte som hypotese, at den jødiske gruppes bevidste spredning eller deling måske også, eller til dels, kunne ses som et udtryk for et ønske om at bryde med den klare gruppe-opdeling, hvor individ-til-individ mødet var underbetonet.

6 Göran Bolin (kommentator), noterede sig, at araberne ved at gestalte sig på deres modersmål på denne måde også skaber sig et symbolsk rum. De kreerer sig et eget rum, en sproglig modstand, i et rum, hvor hebraisk er det hegemoniske og naturaliserede sprog.

7 Forskningen i denne type projekter i Israel, når langt ud over Israel, se bl.a. publikation(er) af sydafrikaneren David Hall-Cathala (1991), canadieren Grace Feuerverger (1999, og amerikaneren Barbara Rustin (1999). Fra Israel har blandt andet palæstinenserne Mohammad Abu-Nimer (1999), Rabah Halabi (2001) og den jødiske israeler Ifat Maoz (2001) været toneangivende.

8 Kort fortalt skelnes der i den teoretiske litteratur, bl.a. Hewstone og Brown 1986 (efter Amir), og Halabi, 2001, mellem en *inter-personal* og en *inter-group* tilgang, hvor førstnævnte, inspireret af kontaktteori,

et mere eksplicit politisk indhold, og både før som nu set på med skepsis både i den almindelige befolkning og blandt mere radikale grupperinger, af forskellige grunde. Nogle ser dem som radikalt venstreorienterede, andre som nytteløse forsøg på at skabe noget nyt via andre former for møde, samtale og læring. De er også blevet kritiseret for at være afhængige af statstilskud og for at praktisere en form for neutralisering (apeasement) af araberne. Ikke desto mindre er araberne lige så villige til at deltage (Høg Hansen, 2003, div. interviews).

Diskussion: en ulige men nødvendig forhandling?

Eksemplerne refereret i denne artikel belyser, hvordan unge udtrykte sig inden for en række på forhånd arrangerede kommunikationssituationer og pædagogiske rammer. En forholdsvis fredelig og ulige forhandling, som blandt politikerne, men her i et mikrokosmos. De unge kommer i følge projektlederne hos Givat Haviva og School for Peace (div. Interviews, Høg Hansen, 2003) fra alle steder i landet, såvel by som land – ashkenazi, mizrachi, kristne og muslimer. Oftest er de mest religiøse skoler dog slet ikke interesserede i at deltage. Det er ofte Givat Haviva, der opsøger lærere og rektorer og skaber interesse. Nogle skoler lader de enkelte elever beslutte selv, om de vil deltage, mens de i andre tilfælde bliver tilmeldt klassevis, uden at blive spurgt. Det bliver for firkantet at sige, at det kun er fredstyperne eller de sekulariserede der deltager. Det er et mere broget billede.

Jeg vil afslutte med at knytte flere nogle reflekterende bemærkninger til de enkelte aktiviteter.

I den første aktivitet refereret, hvor de unger skaber tegninger af hjemmet, er forholdet mellem sted og identitet belyst. Et forhold som også i stigende grad interesserer kulturgeografer. Gupta (1997) sætter spørgsmålstegn ved, hvorvidt kultur ikke længere er forbundet til bestemte afgrænsede rum eller territorier, det vil sige at rummet ikke længere er en container eller osteklokke for integrerede identiteter. *Identitet* er i denne diskurs blevet 'løsladt' fra *sted*, men i eksemplerne her illustreres det ikke desto mindre, hvordan stedet har stor betydning, men at dets navngivning og karakter varierer, afhængig af hvilke beboere der tegner, tilskriver og lever betydning ind i stedet.

Kortlægningerne i form af identitets-brikker, tegningerne af hjemmet, samt fotoassociations-aktiviteter, viser dog at spor, gestaltninger og erindringer fra menneskeliv lever dynamiske liv i vore hoveder, i vore skuffer og ude i verden. Vi approprierer verden i bricoleuristisk forstand (Hall, red., 1976, Levi Straus, 1962, Hebdige, 1979). Erindringer og steder bliver gradvist formet og omformet. Her er både tale om tilsyneladende stædige og klare billeder og ting som beholder form og bestemte meninger, men også en formelig arv, hvor ting og minde, og øjne der ser, ændrer sig. På forholdsvis enkel og pædagogisk vis lærer de studerende i workshops at forholde sig til disse dynamikker.

Den officielle og uofficielle hårde fysiske markering af terrænet som foregår udenfor af soldater, politikere, bygningsarbejdere og bosættere beskyttede af soldater, er i tegneøvelsen om billeder af 'hjemmet' suppleret med forestillinger og gestaltninger af hjem på mentale og symbolske planer. Det skal siges, at workshoppen jeg bragte eksempler fra, fandt sted før israelerne begyndte at opføre sikkerhedsmuren. Mon ikke denne mur ville være med på tegningen nu?

Aktiviteten med identitets-kort på gulvet afslører, at der er mange komplekse identifikationer på spil i prægningen af den sociale geografi og som sætter grænser for, hvilken fremtid der kan foldes ud. Tegningerne af de to hjem, herunder det tredje hjem eller rum, politisk simulationsspil og fotoassociation, problematiserer de divergerende opfattelser

---

anskuer projektet som et møde mellem individer, mens det andet ser det som et møde mellem to nationale grupper.

af *hjemmet* som noget man hører-til (belonging) og længes-efter (longing), og som noget konkret og fysisk og som forestillinger og drømme (real vs imaginary).

Geografi og kortlægning spiller også en central rolle i mediernes dækning af konflikten og også i historikeres fremstillinger. Endeløse politiske forhandlinger, tilbageskrækninger, terrorbomber, terror-gengældelser, fremrykninger, våbenhviler og køreplaner i form af Oslo processer, og processer med andre navne, tematiserer forsøg på at trække grænser, og reagere på, eller fordele territorielt herredømme og ejerskab. Israel-Palæstina er et godt eksempel på en region, hvor fængsling og grænsedragning konstant praktiseres på tegnebordet, mellem, og i byer. Her er ingen konsensus om de linier, der tegnes med vold og med blyanter, og ej heller om de navngivninger af gader og terræn, som symbolsk aftegner og betydningspræger *rum* og *gør dem til steder*.

Et *rum* bliver til et *sted*, når menneskers spor og navne tilskriver det erfaring og liv (Squires et al, 1993). De kulturelle og sociale spor vi sætter på steder, og som er lig steder, forandres af nye spor. Byggestenen i form af ting og materie har et socialt liv og indgår i en foranderlig proces (Appadurai, 1986).

I den ramme for kommunikationen som er udlagt i disse 2–3 dage lange workshops kan det u-udtalte blive udtalt og de halvsynlige og måske ikke italesatte værdier, det som vi kan kalde flygtige og ikke-fysiske værdier (intangible values), konfronteres med de mere velkendte paroler som gentages i skolebøger og medier. Her socialiseres til deltagelse i en israelsk vs. en palæstinensisk national fortælling. Et 'os' mod 'dem', det vil sige mytologiske *rødder*, som udglatter de mange interne forskelle, også store forskelle i geografiske og identifikationsmæssige ruter det vil sige mulige *ruter* (Gilroy, 1993), som identitetskort-aktiviteten afslørede.

Det er interessant, at de arabiske studerendes 'værktøjer' varierer fra jødernes. Hver gruppe bidrager med kneb, der overrasker den anden gruppe. Araberne anvender deres sprog og understregning af den palæstinensiske side af deres identitet som magtmiddel og selvhævdelse i et forsøg på at rette op på asymmetrien mellem grupperne, som tidligere nævnt. De forsøger sig med det muliges manøvre i en kontekst af begrænsninger: den underlegnes kunst, en *taktik* med de Certeau's ord (1984). De Certeau's taktikker kan minde om Levi Straus' *bricoleur* (Høg Hansen, 2004 via Hebdige 1979 og Levi Straus, 1962), der improviserer stil og handling, *modus operandi*-opererende (Bourdieu, 1990) i en slags trial and error-baseret handy-man praktik. Bricoleuren er ikke akademisk refleksiv, forberedt, og i 'panoptisk kontrol' over situationen, som fx. de Certeau's *strategiker* (1984). Han søger efter forholdsvis fornuftige veje ud af vanskelige situationer. Det er Hebdige (1979), der i en aftapning og appropriation af Levi Straus, 1962, optimistisk ser *bricoleuren* som en der kreerer noget nyt ud af det forhåndenværende.

På en måde bliver også jøderne taktikere og tvungne bricoleurister. Det improviserede stole-spil, hvor de spredte araberne, gav dem mulighed for at spejle makrorealiteten. Identitets-kortene på gulvet og tegninger af hjemmet tvang dem alle til at konfrontere sig med den andens stemmer og stemmer i dem selv.

Der er en disharmonisk dans mellem barn og voksen, mellem individualitet og gruppe-tilhørsforhold i disse 16-årige, en interessant flerfoldig eller *heteroglossisk* Bakhtinsk indre dialog (1981). Den voksne vil gerne tale og træde i karakter, men barne-menneskets habitus har styret længere og er endnu stadig det hjemmевante territorium. Det enkelte menneske vil også gerne vove at træde frem som individ, men her er gruppe-tilhørsforholdet og frygten for at blive sat ud på et sidespor stærkere. *Groupierne*, som en vejleder kaldte dem, er i overtal. Man kan sige at disse workshops inviterer til 'historikerstrid' om nationalitet og gruppe-tilhørsforhold i en periode af deres liv, hvor også den personlige identitet er usikker og under skabelse. Ikke nogen nem opgave. Vover man at undgå at være groupie og i stedet træde uden for det som Paul Willis kalder som *uncalled* (Willis, 1978), har man også her behov for en

sub-struktur/kultur at støtte sig til. Modstand baseres også på en social støttestruktur eller bevægelse (Lovell, 2003) – og i denne region er det trods alt stadig, desværre, de to nationale berettelser der dominerer det narrative og det fysiske landskab.

Deltagerne er alle, unge som voksne, uden de store muligheder med hensyn til at ændre på tingenes tilstand og konflikten sikre gang. Det er ikke noget politisk topmøde, men ikke desto mindre et mikrokosmos af konflikterne udenfor (Halabi, 2001). Araberne er marginaliserede, men for dem er projekterne en kortvarig og midlertidig mulighed for at få indført et ord (!). De deltager som gruppe med et budskab til jøderne, om hvem de er, og hvad de har erfaret. De vil ændre på jødernes attitude. Jøderne deltager snarere for at lære de andre at kende (Diverse interviews, Høg Hansen, 2003, Halabi, 2001). Jøderne har – som majoritet og medlemmer af en stat der defineres som jødisk – den magtfulde position. Det gælder dog for alle de involverede, studerende og voksne arabiske og jødiske vejledere, at de alle vender hjem til deres separate tilværelser efter workshops og seminarer er ovre.

De geografiske og identitetsmæssige kortlægninger kan derfor virke nytteløse. De må følges op i handling, kan man sige. Der ligger en vis helt basal værdi i at begge parter har mulighed for at få, hvad man kan kalde et konstruktivt chok. Et billede af den anden bliver forrykket, konkrete erfaringer får mulighed for at finde form i pædagogisk interessante gestalter, en ny indsigt bliver til. Projekterne syntes dog næsten i lige så høj grad at kunne lede til en frustration og konsolidering af 'os-og-dem'-mytologien og til en bekræftelse af den allerede eksisterende hårdknude i regionen. En mulig væsentlig forbedring kunne være at forstærke såvel forberedelse, såvel som opfølgning i de respektive skoler og lokalsamfund, hvilket i følge flere lærere og vejledere, til tider er ikke eksisterende, til trods for at nogen litteratur inden for feltet gør opmærksom på dennes væsentlighed (Halabi, 2001). Tidligere vejledere på andre længerevarende projekter kritiserer de kortevarende 2–3 dages møder for ikke at tage højde for, at konflikt-uddannelse er en *proces*. Men positive og længerevarende processer har også trange kår i regionen. Det gør projekter mere sårbare. For palæstinenserne begynder efter gymnasiet en stærkere integration og afhængighed af jødiske rum, som for eksempel universiteter og arbejdspladser. For dem er en vanskelig men nødvendig proces begyndt. Jøderne derimod bliver ikke just socialiseret til at leve med og iblandt *den anden*. De skal alle begynde militærtjenesten, 2 år for kvinder og 3 år for mænd: en fortsat national skoling og bekræftelse *par excellence*.

Litteraturliste

- Abu-Nimer, Mohammed (1999) *Dialogue, Conflict Resolution, and Change. Arab-Jewish Encounters in Israel*, New York: State University of New York Press.
- Abu-Saad, Ismael (2000) "The Bedouins and the State of Israel", i *Sikkuy's Report of Equality and Integration of the Arab Citizens in Israel 1999–2000*, Jerusalem: Sikkuy, s. 47–51.
- Appadurai, Arjun (1986) *The Social Life of Things*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bakhtin, Mikhail (1981) *The Dialogic Imagination*, Austin: University of Texas Press.
- Bhabha, Homi (1990) "The Third Space. Interview with Homi Bhabha", i J. Rutherford *Identity*, London: Lawrence & Wishart.
- Bhabha, Homi (1994) *The Location of Culture*, London: Routledge.
- Bjørnshave, Inge and J. Christiansen (2001) "Scaffolding/Stilladsering – en metafor inden for læringsteorien", i *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 1(01): 72–81.
- Bourdieu, Pierre (1991) *The Logic of Practice*, Oxford: Oxford University Press
- Bruner, Jerome (1986) *Actual Minds, Possible Worlds*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- De Certeau, Michel (1984) *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press.
- Gilroy, Paul (1993) *The Black Atlantic. Modernity and Double Consciousness*, London: Verso.
- Grossman, David (1993) *Sleeping on a Wire. Conversations with Palestinians in Israel*, New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Gupta, Akhil and James Ferguson (1997) *Culture, Power, Place*, Durham: Duke University Press.
- Gur-Ze'ev, Ilan (2001) "Philosophy of peace education in a postmodern era", i *Educational Theory* 51(3): 315–336.
- Halabi, Rabah & Ulla Philipps-Heck (red.) (2001) *Identitäten im Dialog Schwalback*: Wochenschau.
- Hall, Stuart og Tony Jefferson (red.) (1976) *Resistance Through Rituals*, London: Hutchinson [Centre for Contemporary Cultural Studies, Birmingham University].
- Hall, Stuart (red.) (1997) *Representation. Cultural Representation and Signifying Practices*, London: Sage.
- Halper, Jeff (2000) "The 94 Percent Solution. A Matrix of Control", i *Middle East Report* 216.
- Hebdige, Dick (1979) *Subculture. The Meaning of Style*, London: Methuen.
- Hiro, Dilip (1996) *Sharing the Promised Land. An Intervoven tale of Israelis and Palestinians*, Hodder & Stoughton: Coronet Books.
- Hewstone, M. and R. Brown (1986) *Contact and Conflict in Intergroup Encounters*, Oxford: Blackwell.
- Høg Hansen, Anders (2003) *Dialogue With Conflict*. Unpublished PhD thesis. Theory, Culture & Society Centre, Nottingham Trent University.
- Høg Hansen, Anders (2004) "Hvornår får vi frit spil?", i *Social Kritik*, 96: 64–78.
- Levi Straus, Claude (1966) *The Savage Mind* Oxford: Oxford University Press [1962].
- Lovell, Terry (2003) "Resisting with Authority: Historical Specificity, Agency and the Performative Self", i *Theory, Culture & Society* 20(1): 1–17.
- Pieterse, Jan Nederveen (2001) "Hybridity, So What? The Hybridity Backlash and the Riddles of Recognition", i *Theory, Culture & Society* 18(2–3): 219–246.
- Rabinowitz, Dan (1998) *Overlooking Nazareth*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ricoeur, Paul (1983) *Time and Narrative*. Volume 1, University of Chicago Press.
- Robins, Kevin (1991) "Tradition and Translation" i J. Corner og S. Harvey (ed) *Enterprise and Heritage*, London: Routledge.
- Willis, Paul (1978) *Profane Culture*. London: Routledge & Kegan Paul.

